

аспірант Міжрегіональної Академії управління персоналом

Проблема соціально-психологічної адаптації студентів - майбутніх фахівців з комп'ютерних технологій

Стаття присвячена розгляду проблеми соціально-психологічної адаптації особистості в умовах інтенсивного розвитку інформаційних технологій. Відзначено необхідність вивчення соціально-психологічної адаптації студентів - майбутніх програмістів з метою розробки методів оптимізації їх адаптаційних можливостей для полегшення входження в професійну діяльність, міжособистісну взаємодію та спілкування.

Ключові слова: комп'ютеризація, соціально-психологічна адаптація, спілкування, інформаційні технології, фактори соціально-психологічної адаптації.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні проблема соціально-психологічної адаптації у різних її проявах знаходиться серед найактуальніших у науці та суспільній практиці. Адже з кожним роком зростають і змінюються умови різних видів професійної та навчальної діяльності, з'являються нові професії, зростає інформаційний потік, що пред'являє підвищені вимоги до кожної людини.

Актуальність загальної проблеми соціально-психологічної адаптації людини у світі, що постійно змінюється, підсилюється такими умовами як зростання темпу життя, розвитком інформаційних технологій, що зумовлює необхідність вивчення адаптаційних можливостей людини з метою їх оптимізації.

В таких умовах особистість стоїть перед необхідністю змінювати свої форми поведінки, життєві орієнтації, цінності, своє ставлення до життя в цілому, змушена переглядати свій досвід і життєві установки.

Інформатизація та комп'ютеризація в сучасному суспільстві набувають усе більшого розмаху. Комп'ютери входять в усе нові й нові галузі людської діяльності, відіграючи важливе значення в організації роботи, тим самим полегшуючи діяльність людини. Але трансформуючи при цьому не тільки окремі дії, але й людську діяльність у цілому, впливаючи на всі психічні процеси. При взаємодії людини з новими інформаційними технологіями (комп'ютерами, програмним забезпеченням) відбувається опосередкування діяльності новими знаковими системами і засобами.

В останні роки розширилось застосування персональних ЕОМ, комп'ютер став частиною сучасного життя і трудової діяльності. Зросла потреба в спеціалістах, які володіють високим рівнем знань в галузі інформатики, легко адаптуються до становища швидкого розвитку ринку технічного та програмного забезпечення обчислювальної техніки, в першу чергу, персональних ЕОМ.

У зв'язку з цим і постає проблема соціально-психологічної адаптації студентів – майбутніх фахівців з комп'ютерних технологій в процесі навчання у вузі до професійної діяльності, розвитку тих адаптаційних можливостей які полегшать не тільки професійну діяльність але й взаємодію в інших сферах життя.

Слід зазначити, що окремі питання проблеми соціально-психологічної адаптації вже були предметом уваги дослідників. Аналіз соціально-психологічної літератури, праць з психології, показав, що найвідчутніший внесок у розвиток загальної теорії соціально-психологічної адаптації зробили Л. С. Виготський, А. Ф. Лазурський, В. І. Лебедев, О. О. Налчаджян, Ж. Піаже, А. В. Петровський, Л. А. Петровська, Н. І. Сарквеладзе та інші.

Водночас поняття “соціально-психологічна адаптація” стосовно професійної спрямованості особистості, а саме студентів - майбутніх фахівців з комп'ютерних технологій, професійних програмістів не виступало предметом уваги дослідників, що й зумовило вибір сфери дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Проблема адаптації особистості в широкому розумінні цього поняття цікавила дослідників вже давно. Важливий вклад у розробку широкого поняття адаптації вніс Ж. Піаже. Згідно з його концепцією, адаптація і в біології, і в психології розглядається як єдність протилежно спрямованих процесів акомодатії й асиміляції. Якщо ж перший термін застосовувати в широкому значенні, то потрібно говорити “адаптація до середовища”, що забезпечує модифікацію, функціонування організму чи дій суб’єкта у відповідності з властивостями середовища. Другий же процес змінює ті чи інші компоненти цього середовища, переробляючи їх згідно із структурою організму або включаючи у схему поведінки суб’єкта. Вказані процеси тісно пов’язані між собою і опосередковують один одного (що не виключає в кожному конкретному випадку провідної ролі якого-небудь із них) [8].

Згідно поглядів Ф. З. Меєрсона, адаптація являє собою процес пристосування організму до зовнішнього середовища чи до змін, що відбуваються в самому організмі. А. Б. Георгієвський розрізняє онтогенетичну, яка пов’язана з індивідуальними змінами організму у відповідь на вплив середовища, і філогенетичну адаптацію як результат історичного перетворення організму [14].

Для розуміння сутності процесу соціально-психологічної адаптації, на думку І. М. Соколової, є важливим питання про співвідношення соціальної адаптації та соціалізації. На думку одних авторів, як підкреслює І. М. Соколова [12], соціалізація являє собою процес засвоєння індивідом соціального досвіду, певної системи знань, норм, цінностей, що дозволяють йому функціонувати [3, 5, 12]. Інші дотримуються думки, що адаптація є одним з етапів соціалізації особистості. На думку Б. Д. Паригіна та інших авторів, адаптація – частина соціалізації, що є «багатоградним процесом олюднення, що включає в себе як біологічні передумови, так і безпосередньо саме входження індивіда в соціальне середовище» [7, 12].

Поняття соціально-психологічної адаптації (порівняно з фізіологічною та психічною адаптацією) в літературі порівняно менш висвітлено.

Так, деякі автори говорять що це - “включення працівника у систему взаємин, що характеризують конкретну групу” [9]. На нашу думку, таке визначення соціально-психологічної адаптації не повністю розкриває сутність явища, оскільки стосується саме соціального статусу працівника, а не особистості взагалі. Воно не враховує такі соціальні групи, як підлітки, студентство.

Ф. Б. Березін визначає соціально-психологічну адаптацію як аспект психічної адаптації, що забезпечує організацію мікросоціальної взаємодії, формування адекватних міжособистісних стосунків, урахування експектацій оточення і досягнення соціально значущих цілей [2].

Аналіз літератури по проблемі свідчить про те, що різні автори по різному трактують поняття адаптації. Відсутність в даний час чіткого й однозначного визначення соціально-психологічної адаптації, що враховувало б усю складність і багатозначність цього процесу, як справедливо зазначає І. М. Соколова [12], залишає цю проблему дуже актуальною і потребує наукового розв’язання.

Запропонуємо власне визначення поняття соціально-психологічної адаптації. Конкретизуючи поняття соціально-психологічної адаптації серед інших її видів, визначаємо його так:

Соціально-психологічна адаптація – це пристосування психіки та поведінки особистості до умов соціального середовища, яке опосередковане провідною діяльністю особистості на даному етапі її розвитку.

Можна дати і більш широке визначення цього поняття. Соціально-психологічна адаптація – це процес і результат оптимальної взаємодії особистості і соціального середовища з урахуванням вимог та умов, які воно висуває, що характеризується співвідношенням бажаних для задоволення потреб у провідній діяльності з реальними можливостями людини.

Аналіз існуючих у психології визначень поняття “професійна адаптація” показує, що вона розглядається як структурна частина, головний елемент і основа соціально-психологічної адаптації.

Період адаптації молодій людині після закінчення вищого навчального закладу до професійної діяльності цілком справедливо вважається дуже важким, як зазначає В. А. Семиченко [10, с.64], бо в цей час адаптація йде в багатьох напрямках. Потрапляючи в принципово інші умови, людина гостро реагує на зміни і на фізіологічному і на психічному рівнях. В період адаптації значно зростають енергетичні витрати організму, помітно виявляються фізіологічні збої, що може порушувати фізичне і психічне самопочуття особистості [10, с. 64].

Тому заходи щодо оптимізації адаптаційних можливостей особистості, на нашу думку, повинні проводитись ще під час навчання у вузі з їх попередньою діагностикою та з'ясуванням факторів які впливають на соціально-психологічну адаптацію. Попередній аналіз свідчить, що до факторів які впливають на соціально-психологічну адаптацію студентів можна віднести дві групи факторів: об'єктивні та суб'єктивні. Іншими словами їх можна назвати соціальні та психологічні.

До соціальних факторів відносимо:

1. Соціально-економічне становище суспільства членами якого є майбутні фахівці, цінності та мораль, що переважають в ньому і т. п.

2. Соціальні групи в які входить особистість: сім'я, учбовий колектив (студентська група), референтні групи. Важливу роль, на нашу думку, відіграє студентська група як в процесі навчання особистості так і в процесі взаємовідносин з оточуючими.

3. Соціальні умови (сприятливі або несприятливі для розвитку особистості). Сюди відносяться умови життя та побуту (матеріальне становище сім'ї) та внутрішні умови навчання у вузі (система освіти: державна або комерційна, матеріально-технічна база, учбові навантаження, правила внутрішнього розпорядку).

4. Соціальні ролі особистості. Ролі які бере на себе особистість в позаучбовій сфері (особисте життя) та у навчальній діяльності. Стосовно студентів – майбутніх фахівців з комп'ютерних технологій велике значення має усвідомлення своєї ролі студента саме цього вузу, саме за обраною спеціальністю і пов'язане з цим задоволення своєю майбутньою професією, або ж навпаки – психологічний дискомфорт, фрустрація і т. п.

5. Професійна приналежність, що обумовлює соціальний статус. Особливості обраної професії. Вимоги, які вона висуває до особистості. Стосовно майбутніх програмістів – це навчальна діяльність яка тісно пов'язана з взаємодією з комп'ютером, що обумовлено специфікою обраної професії і особливостями роботи в системі “людина-комп'ютер”.

До психологічних факторів можна віднести:

1. Індивідуально-психологічні особливості особистості, такі як: темперамент, характер, рівень особистісної тривожності, комунікативність, локус контролю, інтроверсія – екстраверсія, ступінь активності особистості та ін. А також ті, що зумовлені віковими та гендерними відмінностями, які можуть сприяти соціально-психологічній адаптації студента у вузі в процесі навчання за обраною спеціальністю або ж навпаки ускладнювати її.

2. Спрямованість особистості, яку складають інтереси, потреби, цінності конкретної особи. В даному випадку – наскільки цікаве студентам те, що вивчається. Ступінь співпадіння пізнавальних потреб студентів з дисциплінами, що пропонуються до вивчення.

3. Здібності, які виступають як можливості особистості (загальні та спеціальні). Наявність певних здібностей до вивчення комп'ютерних наук, до опанування комп'ютера (аналітичний склад мислення, здатність вільно оперувати абстрактними поняттями та знаходити внутрішні логічні зв'язки і т. п.).

4. Рівень розвитку самосвідомості особистості, емоційної сфери, вольових якостей. Показує, наскільки особистість усвідомлює необхідність

здобуття вищої освіти, опанування майбутньою професією, докладає зусиль щодо подолання труднощів на цьому шляху.

Важливим фактором для успішної адаптації людини до найближчого соціального середовища Р. А. Максимова [1, 6, 11] вважає наявність комунікативного потенціалу. Комунікативний потенціал є структурним утворенням взаємопов'язаних один з одним компонентів: комунікативної активності (ініціативності), емоційної реактивності в спілкуванні та комунікативної впевненості. При зниженні комунікативного потенціалу в цілому відбувається зменшення активності людини як суб'єкта спілкування (звуження кола спілкування, вибіркковість у процесі спілкування, замкнутість) і підвищення у неї емоційної реактивності до соціальних впливів, незадоволеності різного роду міжособистісними відносинами та деякими факторами життєдіяльності. Наявність комунікативного потенціалу, як особистісної особливості, відносять до суб'єктивних факторів [11].

Слід зазначити, що наявність комунікативного потенціалу як властивості особистості, а також його розвиток особливо важливий для майбутніх програмістів, оскільки їх діяльність та спілкування опосередковані комп'ютером. Як справедливо зазначають деякі дослідники [13], міжособистісне спілкування в наш час стає дедалі винятковішим явищем. Технологізація суспільства, зростання темпів виробничих процесів ведуть до розмежування людей, не залишають вільного часу для прямих безпосередніх контактів. Вони починають опосередковуватися різними технічними засобами – телефоном, телевізором, комп'ютером, що на їхню думку, завдає суттєвих втрат моральним та духовним аспектам міжособистісного спілкування. Ми погоджуємось з такою точкою зору, оскільки вважаємо, що ніякі найдосконаліші технічні засоби не можуть замінити сили живого спілкування та його ефекту в міжособистісній взаємодії. Не заперечуючи розвиток техніки і технології, ці автори [13] підкреслюють, що “особистий контакт має більшу емоційну силу, бо у ньому безпосередньо діє соціально-психологічний

механізм духовного спілкування, актуалізується те “розумове поле”, яке об’єднує людей, стимулює духовний потяг однієї людини до іншої” [13, с. 215].

Тому при дослідженні проблеми соціально-психологічної адаптації людини на сучасному етапі розвитку інформаційних технологій (у нашому випадку студентів – майбутніх фахівців з комп’ютерних технологій) достатня увага повинна приділятися саме міжособистісному спілкуванню та його сторонам.

Подальше емпіричне дослідження особливостей соціально-психологічної адаптації студентів – майбутніх фахівців з комп’ютерних технологій допоможе з’ясувати, які ж з наведених факторів негативно впливають на розвиток соціально-психологічної адаптації цих студентів, а також негативний вплив яких факторів можна по можливості мінімізувати або скоректувати.

ВИСНОВКИ

Невміння працювати за комп’ютером у сучасному світі може бути прирівняне до невміння писати та читати. Комп’ютер виконує настільки широкий спектр завдань, що все більшій кількості людей він необхідний не тільки на роботі, але й вдома, а також в інших місцях. Все нові й нові ноутбуки, кишенькові комп’ютери (КПК), комутатори та інші портативні комп’ютерні засоби пропонує ринок технічного та програмного забезпечення обчислювальної техніки. Вже зараз можна з твердістю сказати, що людство сьогодні не здатне нормально функціонувати без комп’ютерів та електронних мереж.

Всі зазначені вище явища висувають певні вимоги до адаптаційних можливостей людини, що зумовлено високими темпами життя та зростанням обсягів інформації. Як відчуває себе особистість у такому інформатизованому суспільстві? Чи змогла адаптуватися до нових вимог висунутих суспільством і самим життям? Відомо, що самопочуття людини, її фізичне та психічне здоров’я значною мірою залежить від того як вона себе відчуває в природному та соціальному середовищі, чи змогла адаптуватися до його соціально-психологічних умов існування.

Щоб зрозуміти всі адаптаційні механізми, які можуть бути задіяні в процесі соціально-психологічної адаптації людини у світі інформаційних технологій, на нашу думку, необхідно спочатку дослідити ці механізми у студентів, які готуються стати професійними програмістами. Вибір для дослідження студентів – майбутніх програмістів не випадковий. Адже саме їх майбутня діяльність найтісніше буде пов'язана з комп'ютером, програмуванням, створенням програмних продуктів. Дослідження соціально-психологічної адаптації студентів – майбутніх фахівців з комп'ютерних технологій в процесі підготовки до професійної діяльності допоможе з'ясувати їхні індивідуально-психологічні особливості, мотиви обрання професії та дозволить розробити програму оптимізації адаптаційних можливостей особистості.

Попередній аналіз показав, що соціально-психологічній адаптації студентів сприяють об'єктивні (соціально-економічне становище суспільства, соціальні групи, умови навчання, соціальні ролі особистості та її професійна приналежність) та суб'єктивні (індивідуально-психологічні особливості особистості, спрямованість, здібності, рівень розвитку самосвідомості, емоційної сфери та вольових якостей) фактори. Врахування цих факторів при вивченні соціально-психологічної адаптації дозволить розробити оптимальні заходи спрямовані на оптимізацію адаптаційних можливостей студентів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Анциферова Л.И. Системный подход к изучению функционирования и развития личности // Проблемы психологии личности. – М.: Наука, 1982. – С.140-147.
2. Березин Ф. Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека. – Л.: Наука, 1988.- С. 255.
3. Вейн А. М., Дюкова Г. М., Ступа М. П. Психосоциальные факторы и болезнь // Советская медицина. – 1998. - №3.

4. Гришанов Л. К., Цуркан В. Д. Социологические проблемы адаптации студентов младших курсов // Психолого-педагогические аспекты адаптации студентов к учебному процессу в вузе. – Кишинев, 1990. – С. 3-17.
5. Кон И. С. Социализация. –БСЭ, 3-е изд., Т. 24. – С. 221.
6. Максимова Р. А. Коммуникативный потенциал человека и его влияние на разные стороны жизнедеятельности: Автореф. дис... канд. психол. наук:19.00.05/ Ленингр. ун-т. – Л., 1977. – 23 с.
7. Парыгин Б. Д. Основы социально-психологической теории. – М., 1971. – 351 с.
8. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. – М.: Просвещение, 1969. – 419 с.
9. Почебут Л. Г., Чикер В. А. Организационная социальная психология: Учебное пособие. – СПб.: Изд-во «Речь», 2000. – 298 с.
10. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2004. – С. 64.
11. Скрипко Л. В. Социально-психологические факторы адаптации практических психологов в учреждениях образования: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. - К., 1998. - 216 л.
12. Соколова И. М. Методы исследования адаптации студентов. – Х.: Харьковский гос. медицинский ун-т., 2001. – 276 с.
13. Філософія: Навч. посіб. / За ред. І. Ф. Надольного. – К.:Вікар,1997. – С. 215.
14. Философские проблемы теории адаптации / Под ред. Г. И. Царегородцева. – М., 1975. –277 с.